

Maurycy Stempniewski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Dominik Antonowicz

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

RETENCJA PRZEZ TROSKĘ? SYSTEMATYCZNY PRZEGLĄD LITERATURY BADAŃ NAD DOKTORANTAMI

Od lat 90. XX wieku systematycznie rośnie liczba doktoratów, a wraz nią ich naukowe znaczenie, któremu towarzyszą strukturalne przemiany w sposobie kształcenia, określane mianem cichej rewolucji. Dynamika tych procesów skutkuje również badawczym zainteresowaniem problematyką doktorantów, zwłaszcza na gruncie socjologii szkolnictwa wyższego. Celem artykułu jest: oszacowanie zainteresowania problematyką doktorantów; wskazanie krajów, w których zainteresowanie doktorantami jest największe (i najmniejsze); określenie najważniejszych problemów badawczych podejmowanych w pracach naukowych. W artykule wykorzystano systematyczną analizę literatury najważniejszych międzynarodowych periodyków publikowanych w obszarze społecznych badań nad szkolnictwem wyższym. W podsumowaniu pojawia się próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego w polskiej socjologii dotąd tak niewiele uwagi poświęca się doktorantom, oraz wskazanie potencjalnych interesujących kierunków badawczych.

Słowa kluczowe: doktoranci; dobrostan psychiczny; szkoły doktorskie; kształcenie doktorantów

RETENTION THROUGH CARE? A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW OF DOCTORAL STUDENT RESEARCH

Since the 1990s, the number of awarded doctorates has been steadily increasing, along with their scientific significance—accompanied by structural transformations in doctoral education often described as a “silent revolution.” The dynamics of these processes have sparked growing scholarly interest in the issue of doctoral candidates, particularly within the sociology of higher education. The aim of this study is to (a) estimate the level of research interest in doctoral candidates; (b) identify the countries where this interest is

Maurycy Stempniewski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, stempniewski@doktorant.umk.pl, ORCID 0009-0006-4689-1146; Dominik Antonowicz, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Dominik.Antonowicz@umk.pl, ORCID 0000-0002-9115-2987. Tekst opublikowany na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-NC-ND 3.0 PL). Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II” nr projektu NdS-II/SN/0241/2023/01 kwota dofinansowania 717 217,20 zł, całkowita wartość projektu 717 217,20 zł.

the highest (and lowest); and most importantly, (c) determine the key research problems addressed in scholarly publications. Methodologically, the study draws on a systematic literature review of the leading international journals in the field of social research on higher education. In the conclusion, we reflect on why Polish sociology has so far devoted relatively little attention to doctoral candidates and point to potentially promising directions for future research.

Key words: doctoral candidates; well-being; doctoral education; doctoral schools

Wprowadzenie

Badania nad doktorantami nie są nowym problemem, a zainteresowanie tą kwestią rozpoczęło się na dobre wraz z pierwszymi symptomami umasowienia ich kształcenia (Trow, 2007), a także wyodrębnienia ich jako osobnej kategorii uczestników (interesariuszy) w systemie nauki i szkolnictwa wyższego (Cardoso i in., 2020). Zainteresowanie kształceniem doktorantów jako osobnym problemem badawczym, będącym częścią szerszego zagadnienia, jakim jest temat doktorantów (Bleiklie i Høstaker, 2004), pojawiło się już w latach 80. XX wieku (Zumeta, 1982) i wynikało przede wszystkim z pytań dotyczących perspektyw rozwoju ich kariery naukowej, miejsca i awansów w ramach systemu, a także z rosnącego zatrudnienia poza sektorem nauki oraz szkolnictwa wyższego. Liczba doktorantów w krajach OECD stopniowo, ale sukcesywnie rośnie (Sarrico, 2022), przy czym wzrost ten w ostatnich trzech dekadach nabrał szczególnie dużej dynamiki. Według danych OECD (2024) między 2014 a 2019 rokiem liczba doktorantów wzrosła o 25% (0,93–1,16%), podczas gdy w tym samym czasie liczba studentów na uniwersytetach wzrosła zaledwie o 12,7% (33,65–37,90%). Według wyliczeń Sarrico (2022) w krajach OECD pod koniec lat 90. XX wieku rocznie nadawano około 150 tysięcy stopni doktorskich – w latach 2015–2017 liczba ta wynosiła już około 350 tysięcy, a według najnowszych dostępnych danych z roku 2021 – około 400 tysięcy (OECD, 2021). W 2019 roku około 1% osób w wieku 25–64 lat posiadał stopień doktorski, a jeśli obecny trend się utrzyma – jak prognozują OECD i Sarrico (2022) – to około 2,3% dorosłych do 2060 roku może uzyskać doktorat w ciągu całego życia zawodowego.

Masowe kształcenie doktorantów jest domeną krajów zamożnych, zwłaszcza tych, które szczególnie mocno inwestują w badania i innowacje (np. USA, Szwajcaria, Finlandia, Niderlandy czy Niemcy). Ich władze prowadzą aktywną politykę poprzez instrumenty finansowe oraz legislacyjne sprzyjające zwiększaniu liczby kształcących się na trzecim poziomie studiów. Wiąże się to z transformacją gospodarki w kierunku gospodarki opartej na wiedzy (Stehr, 1994), której kołem napędowym jest sektor badań naukowych oraz innowacji (Gibbons i in., 1995). Determinuje również zmianę myślenia o edukacji doktorantów w polityce

dotyczącej szkolnictwa wyższego (Kehm, 2007), wpływa na zmianę sposobu ich kształcenia, a przede wszystkim zwraca uwagę na kariery osób uzyskujących stopień doktora nauk (Mangematin, 2000). Za rosnącą liczbą nadanych doktoratów nie nadąża akademicki rynek pracy – nawet liczne instytucje szkolnictwa wyższego i rosnący sektor badawczy nie są w stanie zatrudniać wszystkich wykształconych doktorów. Oznacza to, że kształcenie doktorantów przestało mieć głównie charakter socjalizacji do wspólnot akademickich (Becher, 1989; Wasielewski i Antonowicz 2021), a stało się formą zawansowanej edukacji przygotowującej do projektowania oraz realizacji badań poza obszarem akademii (nauki i szkolnictwa wyższego). Dotychczasowe badania wskazują również na trend polegający na tym, że doktoranci coraz częściej decydują się na taką ścieżkę kształcenia, świadomie rezygnując z przyszłej pracy w akademii, co jednocześnie oznacza, że tradycyjne sposoby kształcenia doktorantów mogą nie być wystarczające, żeby w pełni przygotować ich do pracy poza akademią (Kehm, 2020; De Grande i in., 2014). Co więcej, jak podkreśla Deem (2020, s. 18), praca na wolnym rynku – mimo że coraz bardziej powszechna – często nie jest preferowaną przez doktorantów destynacją, a jak pokazuje raport OECD (2021), może wiązać się z porażką i prowadzić do środowiskowej i społecznej stygmatyzacji. Dzieje się tak, mimo że akademia stała się nie tylko mało atrakcyjnym, lecz także wręcz nieprzyjaznym miejscem rozwoju (Crutchley i in., 2024), zwłaszcza dla osób rozpoczynających karierę zawodową, ponieważ oferuje im niskie zarobki i niestabilne warunki zatrudnienia (Bozzon i in., 2018). W literaturze przedmiotu coraz częściej wskazuje się środowisko zajmujące się pracą naukową jako współczesną formę prekariatu (Blomberg, 2024), co stoi w sprzeczności z polityczną i ekonomiczną narracją o szczególnej roli pracowników tworzących wiedzę.

Sytuacja doktorantów w Polsce

Kształcenie doktorantów w Polsce było pierwotnie formą odtwarzania, ale również rozwijania kadry naukowej w uczelniach, instytutach badawczych oraz instytutach PAN. Choć studia doktoranckie pojawiły się już w ustawie z 5 listopada 1958 roku, ustawa z 4 maja 1982 roku z nich zrezygnowała. Dopiero w 1985 roku przywrócono je do pierwotnego kształtu na mocy nowelizacji. Edukacja doktorantów przybierała różne formy, przede wszystkim asystentury (czyli oficjalnego zatrudnienia). Od strony systemowej zaczęło to ulegać stopniowej zmianie w latach 90. XX wieku, gdy pojawili się pierwsi doktoranci. Zmiana ta była konsekwencją przystąpienia Polski do procesu bolońskiego (formalnie od 1999 roku). Studia doktoranckie stały się trzecim poziomem kształcenia akademickiego (formalnie: Poziom 8 EQF), a słuchacze studiów doktoranckich

(obecnie: szkół doktorskich) uzyskali również osobny status w systemie szkolnictwa wyższego – status doktorantów – odmienny od studentów czy pracowników akademickich.

Pierwszą dekadę XXI wieku charakteryzuje duża popularność studiów doktoranckich, a w szczytowym okresie zainteresowania nimi (2015–2017) formalnie zarejestrowanych było aż około 43 tysięcy słuchaczy, choć trudno jest jednoznacznie określić, ilu z nich faktycznie prowadziło badania naukowe i pracowało nad doktoratem. Dużą liczbę stanowili doktoranci bez prawa do stypendium, więc często były to osoby aktywne zawodowo i jedynie dorywczo (hobbystycznie) zaangażowane w pracę naukową. Nie może dziwić więc, że według alarmującego raportu NIK (2015, s. 7), wśród absolwentów studiów doktoranckich z lat 2013–2014 jedynie 41,4% uzyskało stopień doktora (do końca pierwszego kwartału 2015 roku), przy czym studia doktoranckie w dziedzinie nauk ścisłych i medycznych osiągały wyższą skuteczność kształcenia (66%) od studiów doktoranckich w naukach humanistycznych i społecznych (26,8%). NIK był pierwszą instytucją, która dokonała tak ostrej publicznej krytyki formuły studiów doktoranckich w Polsce, a wśród jej największych wad wskazała nazbyt łagodne kryteria rekrutacji, małą liczbę zajęć związanych z metodyką prowadzenia badań naukowych, a przede wszystkim niewielką liczbę stypendiów oraz ich niewielką wysokość, która powodowała brak należytego zaangażowania doktorantów w pracę nad doktoratem.

Raport NIK zainicjował również środowiskową krytykę systemu kształcenia doktorantów, która doprowadziła do radykalnych zmian legislacyjnych. U jej podstaw stała fundamentalna redefinicja koncepcji studiów doktoranckich i powołanie w ich miejsce szkół doktorskich (dalej jako SD) (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, 2018). Według reformatorów SD miały zapewnić studentom realne wsparcie, stabilne warunki naukowego rozwoju i umożliwić im skupienie na pracy badawczej. Ponadto powstanie SD miało – w zamyśle inicjatorów – podnieść jakość kształcenia doktorantów, zwiększyć umiędzynarodowienie badań oraz wyeliminować problem studiów doktoranckich – niską skuteczność obron prac doktorskich – dzięki gwarancji stypendiów, mentoringu naukowego oraz możliwości udziału w międzynarodowych projektach badawczych. Pierwsze wnioski z wdrażania tego modelu w Polsce pokazują jednak, że szkoły doktorskie należy analizować nie tylko jako zmianę organizacyjną, lecz także jako element nowej polityki wobec kształcenia doktorskiego, której skutki są nadal nierównomierne i dopiero się ujawniają (Lewicki i Kierznowski, 2025).

Urealnienie kształcenia (tzn. większa selekcja podczas rekrutacji do SD oraz przyjmowanie kandydatów, którzy rzeczywiście zainteresowani są pracą naukową) na poziomie doktorskim połączone z koniecznością wypłacania przez SD stypendium wszystkim uczącym się automatycznie spowodowało spadek liczby zarejestrowanych doktorantów. Według danych POLON liczba doktorantów

spadła w ciągu czterech lat o połowę: z około 43 tysięcy w 2017 roku do około 20,6 tysięcy w roku 2021. Obecnie Polska legitymuje się jednym z najniższych wskaźników liczby doktorantów na 10 tysięcy mieszkańców zarówno w UE, jak i OECD. W Polsce ten wskaźnik wynosi 7–8, podczas gdy w krajach będących liderami pod tym względem, takich jak Finlandia, Grecja i Austria, wskaźnik ten wynosi kolejno: 34, 27, 26. Przekłada się to na ogólnie niski odsetek osób posiadających stopień doktora, który w Polsce wynosi 0,5% i znacząco odbiega od liderów – Słowenii (3,6%), Szwajcarii (3%), Luksemburga (2%), USA (1,8%), Szwecji (1,6%) i Niemiec (1,4%), a także Czech (0,7%) i Słowacji (0,7%). Niska liczba doktorantów stanowi przede wszystkim wyzwanie dla polityki naukowej, która ma w Polsce charakter „działań pozornych” (Lutyński, 1977), a poczynania rządzących sprowadzają się w zasadzie do doraźnych, często partykularnych działań o charakterze interwencyjnym. Sytuacja w Polsce – *in minus* – odbiega od dominującego trendu w krajach OECD, gdzie doktoranci – głównie ze względu na rosnącą liczbę – odgrywają coraz większą rolę, przyczyniając się do rozwoju badań naukowych, będąc źródłem nowych idei, pomysłów oraz innowacji. Jak trafnie zauważa Saricco (2022), kraje najbardziej rozwinięte gospodarczo i politycznie traktują tworzenie wiedzy jako fundament wzrostu gospodarczego i źródło społecznego dobrostanu.

Brak strategicznego namysłu oraz odważnych działań wobec doktorantów dobrze koresponduje ze znikomym zainteresowaniem problematyką doktorantów na gruncie socjologii szkolnictwa wyższego w Polsce. Jest to o tyle zastanawiające, że ostatnie 25 lat w Polsce to okres dynamicznego rozwoju socjologii szkolnictwa wyższego – realizowano duże projekty badawcze i wdrożeniowe, obejmujące szerokie spektrum problemów, które zaowocowały licznymi, wpływowymi publikacjami w międzynarodowym obiegu naukowym. Wiele z nich dotyczyło zjawisk i procesów zachodzących w środowisku pracowników nauki (np. Kuraszko, 2011; Kwiek, 2011; OECD, 2007; Górniak, 2014), wzorów publikacyjnych (Krawczyk i in., 2023), efektywności pracy (Kwiek i Roszka, 2024), cudzoziemców pracujących w polskich uczelniach (Łuczaj, 2022) czy napięć doświadczanych przez osoby pochodzenia robotniczego w – nowym dla nich – środowisku akademickim (Łuczaj, 2023). W kafeterii podejmowanych problemów na gruncie polskiej socjologii szkolnictwa wyższego niewiele uwagi poświęca się doktorantom. Może to wynikać z ich stosunkowo niewielkiej liczebności (w stosunku do grup studentów czy pracowników) lub z faktu, że jako osobna (autonomiczna) zbiorowość w ramach wspólnoty uczelni zaczęła krystalizować się dopiero w konsekwencji wprowadzenia procesu bolońskiego. Wskutek tego pojawiły się pierwsze analizy skupiające się na organizacji studiów doktoranckich (Kola, 2020), badania empiryczne dotyczące motywacji i planów uczestników studiów doktoranckich (Kola, 2016; Dąbrowa-Szeffler, 2002; Dąbrowa-Szeffler i Sztabiński, 2008) czy wreszcie badania analizujące

przyczyny niepewnej oraz trudnej materialnej sytuacji doktorantów (Szadkowski, 2014), co w kontekście bogatego dorobku polskiej socjologii szkolnictwa wyższego prezentuje się skromnie.

Cicha rewolucja w kształceniu doktorantów

Przedstawione wyżej procesy były konsekwencją tzw. cichej rewolucji (Kotmann, 2011) w kształceniu doktorantów. Spowodowały odejście od tradycyjnej, bardzo osobistej relacji (Taylor, 2023, s. 7) pomiędzy profesorem (mistrzem) i doktorantem (uczniem), która – zwłaszcza w naukach społecznych i humanistycznych – stanowiła formę budowania szkół, wychowywania następców oraz dziedziczenia myśli. W jego miejsce pojawił się masowy, uregulowany i zinstytucjonalizowany system kształcenia doktorantów, który Kehm (2007) określiła jako odejście od indywidualnego terminowania u profesora do niemal bezosobowego modelu kształcenia organizowanego na poziomie instytucjonalnym według formalnych reguł. Źródłem formalizacji, instytucjonalizacji oraz profesjonalizacji kształcenia doktorantów były przemiany zachodzące na poziomie europejskim (Nagel i in., 2010) i wiązały się bezpośrednio z biurokratycznym włączeniem kształcenia doktorantów do normalnego cyklu studiów jako trzeciego poziomu kształcenia (Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, 2003). Na kolejnym etapie – w Rekomendacjach Salzburskich (EUA, 2005) – sformułowane zostały ogólne wytyczne w tym zakresie określające charakter studiów doktoranckich, czas ich trwania, odpowiedzialność instytucji za ich organizację oraz status doktorantów jako młodych badaczy (EUA, 2005, s. 21 i n.). Europejskie ustalenia – mimo że w formie niewiążących rekomendacji – nadały nowej dynamiki procesowi umasowienia kształcenia doktorskiego, ale także nieintencjonalnie przyczyniły się do postępującej „projektowości” (Ylijoki, 2016; Felt, 2017) i rosnącej prekaryjności pracy badawczej (OECD, 2021; Parada i in., 2025). Powodują one często nie tylko wydłużenie, ale i rozdrobienie wczesnych etapów kariery naukowej na większą liczbę krótkich, przejściowych etapów (Kwiek i Antonowicz, 2013; OECD, 2023, 2024). Jednocześnie formalizacja i profesjonalizacja kształcenia doktorantów wraz z rosnącym umiędzynarodowieniem tworzą bardziej ustrukturyzowane, porównywalne i „transferowalne” doświadczenie doktoranta, co ułatwia przejścia do sektorów pozaakademickich w gospodarce opartej na wiedzy.

Z perspektywy socjologicznej zmiany w sposobie kształcenia doktorantów trzeba postrzegać jako część szerszych i głębszych przeobrażeń w nauce i szkolnictwie wyższym, których źródła znajdują się w przestrzeni transnarodowej, a w przypadku Polski – europejskiej (Berg i Vlăsceanu, 1991; Dobbins i Kwiek, 2017) i które wprowadzają rozwiązania stymulujące mechanizmy

wszechobecnej konkurencji (Slaughter i Leslie, 1997). W ich konsekwencji kariera akademicka stała się nie tylko trudniejsza, mniej przewidywalna, ale i znacząco mniej stabilna (Carvalho, 2023). Pokazują to duże międzynarodowe przekrojowe badania nad profesją akademicką (CAP Project), a także pogłębione studia realizowane w wielu europejskich krajach, również w Polsce (Höhle i Teichler, 2013b). Ich wyniki są jednoznaczne i wskazują, że praca w sektorze szkolnictwa wyższego nie tylko straciła na atrakcyjności (Kwiek i Antonowicz, 2013), ale i nabrała wręcz cech pracy prekaryjnej, takich jak niskie wynagrodzenie i spadek stabilności wynagrodzenia (np. Spina i in., 2020). Jest to szczególnie widoczne na początkowych etapach kariery akademickiej, ponieważ najmniej korzystne warunki zatrudnienia najbardziej dotyczą osoby rozpoczynające przygodę z nauką (Burton i Bowman, 2022; Crutchley i in., 2024).

Omawiany wcześniej rozwój gospodarki opartej na wiedzy stworzył popyt na dobrze wykształconych pracowników nauki w innych sektorach gospodarki, otwierając przed nimi realne perspektywy rozwoju zawodowego poza akademią. Wielkość tego popytu różni się między poszczególnymi krajami w Europie i zależy od struktury narodowych gospodarek, ale – jak słusznie zauważają Enders oraz de Weert (2004) – otworzyło to przed doktorantami atrakcyjne możliwości uczestnictwa w procesie tworzenia oraz aplikacji wiedzy. Badania nad nauką i szkolnictwem wyższym wskazują na dużą dynamikę przemian w tym sektorze, które w socjologicznej perspektywie można określić jako przechodzenie do płynnej rzeczywistości, w której zamazują się granice między tym, co publiczne i prywatne, akademickie i zawodowe, a także między badaniami podstawowymi oraz stosowanymi. Nieokreśloność dotyczy również samego środowiska szkolnictwa wyższego, w którym wyłania się nowa i rosnąca w siłę kategoria profesjonalistów (ang. *new academic professions*; więcej: Enders i Naidoo, 2022), a jednocześnie zamazaniu ulegają tradycyjne role uczonych poprzez zacieranie się granic między osobami etatowo uprawiającymi naukę, epizodycznie uprawiającymi naukę (zatrudnienie projektowe) oraz tymi, które uprawiają ją bez formalnego umocowania. W ten nurt zmian dobrze wpisują się doktoranci ze swym niejednoznacznym statusem (Deem, 2022) – już nie studentów, ale jeszcze niepełnoprawnych pracowników, często zatrudnianych projektowo jako tania siła robocza. Wczesna faza ich kariery rozpięta jest dziś między dwiema logikami: wydłużoną i segmentowaną ścieżką w akademii, opartą na krótkich, przejściowych szczeblach i projektach badawczych, co podnosi poziom niepewności i ryzyko prekaryzacji, oraz ustrukturyzowanym, transnarodowo rozpoznawalnym kapitałem kompetencji, który – dzięki formalizacji i umiędzynarodowieniu kształcenia doktorskiego – ułatwia przejścia do sektorów pozaakademickich. Omawiane tendencje wzmacniają proces wyłaniania się palety nowych ról w nauce czy wokół nauki, które z jednej strony tworzą nowe obszary pracy dla młodych badaczy, z drugiej zaś rozmywają granice klasycznej profesji akademickiej.

Metodologia: systematyczna analiza literatury

Celem tego studium jest określenie najważniejszych problemów badawczych dotyczących doktorantów. Istnieje kilka sposobów realizacji tego zadania, jak choćby odwoływanie się do wcześniejszych doświadczeń badawczych, czyli klasyczna analiza literatury (Baumeister i Leary, 1997; Boote i Beile, 2005), badania pilotażowe czy zyskujący na popularności crowd-sourcing (Antonowicz i in., 2024). Każdy z tych sposobów ma zastosowanie w naukach społecznych, ale przy stosunkowo słabo rozpoznanym polu badawczym, dużej różnorodności podejmowanych problemów, znaczeniu historycznej dynamiki, a przede wszystkim ze względu na szerokie spektrum narodowych kontekstów podjęliśmy decyzję o wykorzystaniu systematycznej analizy literatury (ang. Systematic Literature Review, SLR). Jest to narzędzie badawcze, które pozwala na gromadzenie, identyfikację oraz krytyczną analizę dostępnych badań naukowych (np. artykułów, materiałów konferencyjnych, książek) w oparciu o uporządkowaną i systematyczną procedurę (Pati i Lorusso, 2018). W ciągu ostatniej dekady rośnie liczba badań z jego zastosowaniem (np. Snyder, 2019; Paré i in., 2015; Xiao i Watson, 2019; Siddaway i in., 2019; Page i in., 2021; Okoli, 2015), głównie ze względu na rosnącą dostępność elektronicznych narzędzi, w tym zwłaszcza baz indeksujących prace naukowe (np. Scopus, Web of Science). Umożliwiają one nie tylko sprawne, ale także bardzo rzetelne przeprowadzenie systematycznej analizy literatury. W naszej opinii SLR ma większy potencjał wyjaśniający niż tradycyjny przegląd narracyjny przede wszystkim ze względu na swoją metodyczność, przejrzystość oraz wiarygodność. W odróżnieniu od tradycyjnych przeglądów, które często opierają się na subiektywnym doborze źródeł i mogą pomijać istotne prace lub wzmacniać własne przekonania autora, systematyczny przegląd opiera się na jasno określonych kryteriach wyszukiwania, selekcji i analizy literatury. Jak podkreśla Wojciech Czakon (2011), systematyczny przegląd wymaga jawności procedur i uzasadnionych decyzji na każdym etapie pracy, co znacząco ogranicza ryzyko błędu systematycznego i zwiększa replikowalność wyników. Dzięki temu możliwe jest nie tylko zidentyfikowanie istniejącego stanu wiedzy w sposób obiektywny i całościowy, ale także wskazanie luk badawczych, nadmiarowych tematów oraz kierunków przyszłych badań. Taka forma przeglądu sprzyja również konsolidacji wiedzy, syntetyzowaniu wyników różnych badań oraz formułowaniu nowych teorii. Z tych powodów SLR uznawany jest obecnie za standard w naukach empirycznych i coraz częściej zastępuje tradycyjne podejście narracyjne (Snyder, 2019).

Celem naszego badania jest analiza zakresu i kierunków dotychczasowych dociekań naukowych dotyczących doktorantów. Zanim jednak przejdziemy do szczegółowego omówienia metodologii oraz wyników analizy, warto podkreślić

kilka kluczowych założeń leżących u podstaw niniejszego studium. Po pierwsze, publikacje naukowe są dobrym wskaźnikiem ilustrującym kierunek rozwoju badań naukowych w naukach społecznych. Na pewno istnieje pewna pula badań, których wyniki nie trafiły do obiegu naukowego albo zostały opublikowane w formie nierecenzowanych wydawnictw (np. raportów), wewnętrznych dokumentów czy prac magisterskich oraz licencjackich, ale skoro nie mają one odzwierciedlenia w publikacjach naukowych, to znaczy, że ich ustalenia są mało znaczące lub nie mają statusu wiedzy naukowej. Po drugie, badania w obszarze szkolnictwa wyższego coraz bardziej stają się elementem transnarodowego dyskursu ze względu (przynajmniej w Europie) na rosnące znaczenie międzynarodowych kanałów komunikacji naukowej, charakter podejmowanych w tym polu problemów, a przede wszystkim uniwersalność ram teoretycznych (Teichler, 2004; Marginson i Rhoades, 2002; Enders i Musselin, 2008). Po trzecie, główny nurt prezentacji badań nad doktorantami oraz prowadzonej wokół nich dyskusji odbywa się na forum periodyków zajmujących przede wszystkim nauką i szkolnictwem wyższym. Nie można jednak wykluczyć, że poza tym nurtem będą również pojawiały się prace prezentujące badania nad doktorantami (np. Szulc, 2015), ale mają raczej one charakter poboczny, a przez to ich wpływ jest mocno ograniczony.

SLR jest szczególnie pomocna w mapowaniu zainteresowań w określonych dziedzinach (Cook i West, 2012). Pozwala na identyfikację najważniejszych tematów, zagadnień, a nawet szczegółowych problemów, ram teoretycznych czy metodologicznych sposobów ich analizy. Ponadto przy jej pomocy relatywnie łatwo jest wskazać tematy nie tylko budzące rosnące zainteresowanie, ale i takie, których atrakcyjność stopniowo słabnie. Dzięki temu można wskazać prawdopodobne kierunki przyszłych badań, opierając się na ustaleniach istniejącego stanu wiedzy (Dacombe, 2017). SLR może być przeprowadzana na siedem sposobów. Są to: metaanaliza, bibliometria, przegląd zakresowy/topograficzny, synteza narracyjna, metasynthese, przegląd parasolowy oraz przegląd hybrydowy (Mertkan i Gümüş, 2024).

Wybór sposobu analizy SLR powinien być determinowany głównym celem studium, który w tym przypadku wiąże się z określeniem głównych tematów badawczych w polu badań nad doktorantami, a także wskazaniem (na tyle, na ile to możliwe), kto zajmuje się badaniem doktorantów oraz w jakich krajach naukowe zainteresowanie nimi jest największe. W tym kontekście przegląd zakresowy (topograficzny) wydaje się najskuteczniejszym narzędziem, które opiera się na opisowej analizie treści, pozwalając na oszacowanie zainteresowania badawczego (w czasie oraz w przestrzeni), opisanie jego charakterystyki oraz wskazanie szczególnie ważnych tematów/probleatów (Arksey i O'Malley, 2005; Levac i in., 2010; Pham i in., 2014).

Centralnym elementem SLR jest dobór próby badawczej, a więc określenie zbioru publikacji, które następnie będą przedmiotem analizy. Wybór ten ma charakter celowy, a przy okazji jego dokonywania warto zwrócić uwagę na kwestię reprezentatywności uzyskanych wyników, to znaczy na ile uzyskane wyniki pozwalają wnioskować szerzej niż analizowana próba publikacji. W przypadku naszych badań najbardziej odpowiedni jest Scopus – największa międzynarodowa baza indeksująca czasopisma, zwłaszcza w obszarze badań nad szkolnictwem wyższym, w której znajdują się wszystkie najważniejsze dla tego obszaru periodyki naukowe. Na gruncie nauk społecznych Scopus pozostaje częstym wyborem dla analiz SLR (Donthu i in., 2021; Martín-Martín i in., 2018), choć ma również swoje ograniczenia. Przede wszystkim jest komercyjną bazą skupiającą liczne (choć nadal wybrane) czasopisma, w których dominują periodyki anglojęzyczne o międzynarodowym zasięgu, co oznacza, że w przypadku nauk społecznych jest ona bardziej reprezentatywna dla globalnego obiegu wiedzy, a zdecydowanie mniej dla obiegu narodowych.

Wybór bazy Scopus ma charakter celowy i został dokonany, aby określić zainteresowanie problematyką doktorantów w obszarze badań nad szkolnictwem wyższym na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza; wskazać kraje, z których badacze w sposób szczególny podejmują problematykę badań doktorantów; zidentyfikować główne problemy czy też tematy podejmowane w badaniach nad doktorantami. Procedura wyboru czasopism do analizy empirycznej była wieloetapowa i przebiegała według następującego schematu. W pierwszym kroku pobrano z bazy Scopus 1000 czasopism należących do kategorii „Education” i wyodrębniono te, które zawierały w tytule „Higher Education” (N = 41). Następnie dokonano eksperckiej decyzji o wyborze spośród nich najważniejszych czasopism, które mają charakter szerokoprofilowy i odnoszą się do badań nad szkolnictwem wyższym. Do podjęcia tej decyzji wykorzystano wcześniej prace dotyczące badań i publikacji w obszarze szkolnictwa wyższego (Teichler, 1996; Kwiek, 2015; Shin i in., 2014). Celem było uzyskanie wyników najbardziej reprezentatywnych dla całego obszaru badań nad szkolnictwem wyższym. W efekcie sformułowaliśmy listę dziewięciu czasopism, które w naszej opinii, podpartej transparentną procedurą ich selekcji, tworzą reprezentatywny obraz dla badań nad szkolnictwem wyższym (tabela 1).

W bazie artykułów każdego z wymienionych czasopism przeanalizowano każdy artykuł opublikowany między 1999 a 2024 rokiem – tytuł, abstrakt i słowa kluczowe – a następnie wybrano te, które bezpośrednio dotyczą tematyki kształcenia doktorantów. Wybór przedziału czasowego publikacji wiąże się z rozpoczęciem procesu bolońskiego w Polsce, który zainicjował omawiany przez nas wcześniej proces ‘cichej rewolucji’ (Kottman, 2011). Na podstawie tytułów artykułów oraz abstraktów utworzono siedem kategorii tematycznych i do każdej z nich przyporządkowano odpowiednie artykuły (tabela 2). W bazie

danych z wybranymi artykułami zamieszczono również informację na temat kraju, z którego pochodzi główny autor artykułu (na podstawie jego afiliacji).

Tabela 1. Czasopisma odnoszące się do tematu szkolnictwa wyższego

1	Studies in Higher Education
2	Higher Education
3	Higher Education Research and Development
4	Research in Higher Education
5	Higher Education Policy
6	Journal of Higher Education
7	Higher Education Quarterly
8	European Journal of Higher Education
9	Policy Reviews in Higher Education

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Kategorie tematyczne wyodrębnione na podstawie analizy abstraktów i tytułów artykułów

1	doświadczenia i dobrostan psychiczny doktorantów
2	polityka i ramy instytucjonalne
3	sposób kształcenia doktorantów
4	globalne i interdyscyplinarne aspekty kształcenia
5	rozwój pracy akademickiej
6	polityka i zarządzanie wewnątrz uniwersytetu
7	innowacje

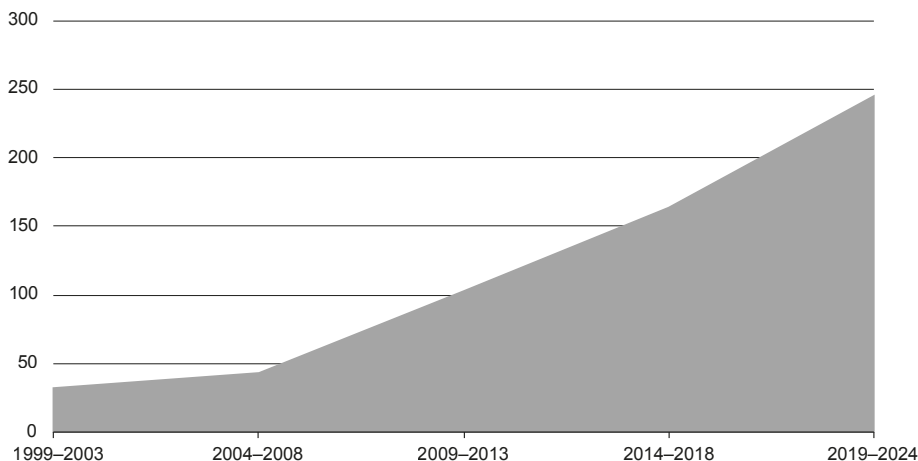
Źródło: opracowanie własne.

Jak wspominaliśmy wyżej, nasze badanie opiera się na kaskadzie metodologicznych wyborów, które nie zawsze miały oczywisty charakter. Wybór bazy Scopus jako podstawy naszych badań, a następnie wyodrębnienie dziewięciu głównych czasopism nie pozostało bez wpływu na wyniki ustaleń, ale nie dostrzegamy, w jaki sposób nasze wybory metodologiczne mogłyby na nie niekształtująco wpłynąć. Badania społeczne zwykle oparte są na analizie wybranego fragmentu społecznej rzeczywistości i dopiero na podstawie jej wyników następuje szersze wnioskowanie, które w naszym przypadku będzie przebiegało z pewną ostrożnością.

Wyniki

Systematyczna analiza publikacji w najważniejszych międzynarodowych czasopismach dotyczących szkolnictwa wyższego wskazuje na stale rosnące zainteresowanie problematyką doktorantów (rysunek 1). Trend publikacyjny jest jednoznaczny i nie pozostawia złudzeń, że znaczenie doktorantów jako tematu badań i publikacji naukowych dynamicznie rośnie. Odzwierciedla to nie tylko omawianą wcześniej rosnącą liczbę doktorantów, ale również ich miejsce oraz znaczenie w systemach szkolnictwa wyższego.

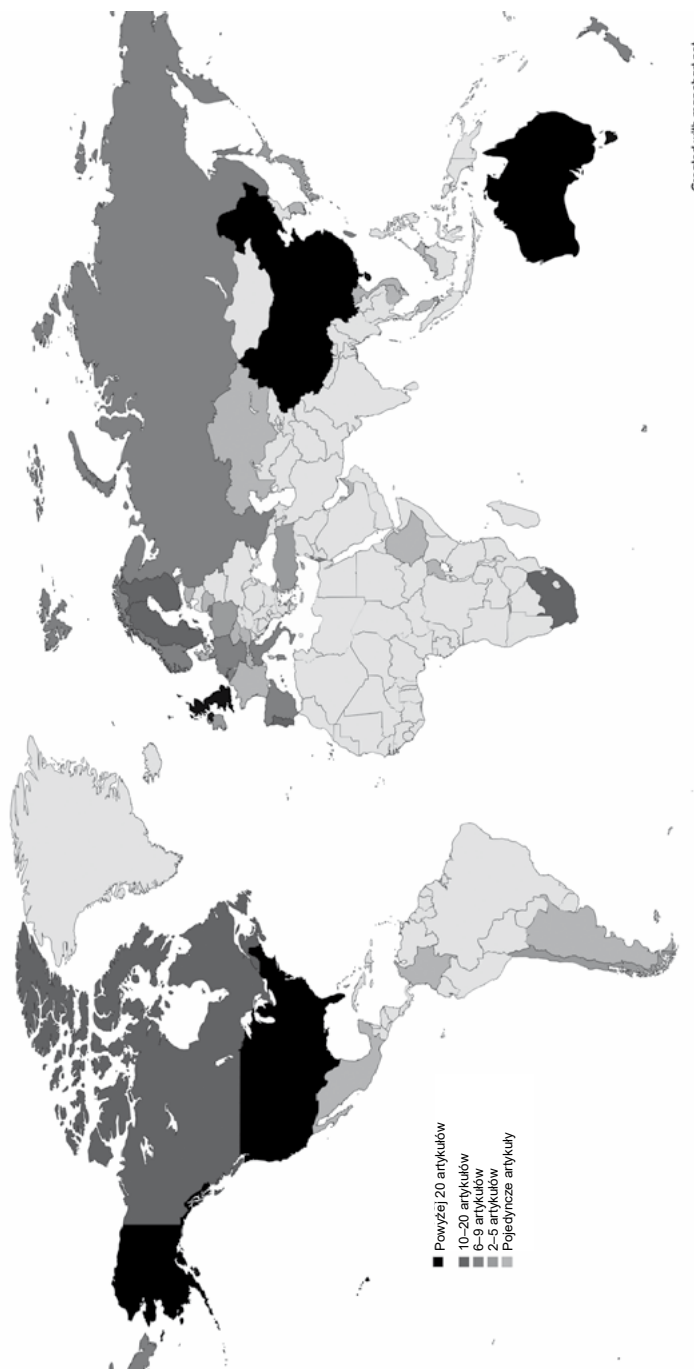
Rysunek 1. Liczba artykułów dotyczących tematyki kształcenia doktorantów

Źródło: opracowanie własne.

Interesujące dane pokazuje również topografia publikacyjna. Mapa przedstawiająca kraje, w których najczęściej prowadzone są badania nad doktorantami, odzwierciedla państwa i regiony najbardziej aktywne naukowo. Nie zaskakuje zatem, że spośród 590 zidentyfikowanych publikacji dominują prace autorów z krajów i regionów najlepiej rozwiniętych gospodarczo, a zarazem najbardziej aktywnych w globalnym – przede wszystkim anglojęzycznym – obiegu naukowym. Najwięcej opracowań pochodzi od badaczy z Australii, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Chin. Warto jednak podkreślić istotny wkład autorów afiliowanych w uczelniach w Portugalii, Finlandii, Niemczech, Kanadzie, Republice Południowej Afryki oraz Szwecji, którzy również znacząco przyczyniają się do rozwoju wiedzy o doktorantach. Warto w tym kontekście wskazać na Afrykę (z wyjątkiem RPA), kraje arabskie (wokół Zatoki Perskiej) oraz dużą

Rysunek 2. Zainteresowanie badaczy tematyką edukacji doktorantów na świecie

Źródło: opracowanie własne.

część Ameryki Południowej jako obszary, w których zasadniczo nie prowadzi się badań nad doktorantami, a na pewno nie publikuje się wyników w czasopiśmie głównego nurtu. Dziwić może zwłaszcza niewielka liczba prac o doktorantach, które ukazały się z afiliacjami instytucji z Indii oraz Brazylii, biorąc pod uwagę naukowy potencjał obu krajów. Powyższa mapa pokazuje poziom zainteresowania badaczy tematyką edukacji doktorantów w zależności od lokalizacji geograficznej (rysunek 2).

Podjęmowane problemy badawcze

Jednym z głównych celów naszej analizy jest identyfikacja najważniejszych problemów podejmowanych w badaniach nad doktorantami. W próbie 590 wszystkich artykułów opublikowanych w głównych czasopiśmie w obszarze badań nad szkolnictwem wyższym największe zainteresowanie wzbudziła tematyka doświadczeń osobistych doktorantów oraz ich dobrostanu psychicznego (228 artykułów). Istotnie mniejsze zainteresowanie budzi problematyka związana ze specyfiką i rozwojem pracy akademickiej (88 artykułów), a także ze sposobem nauczania doktorantów i metodami edukacji na studiach doktoranckich (87 artykułów). Czwartym w kolejności problemem poruszonym przy okazji badań nad doktorantami są zagadnienia związane z innowacją, projektami i ewaluacją programów na studiach doktoranckich (75 artykułów). Kolejne wyodrębnione problemy to polityka i ramy instytucjonalne na poziomie kraju (53 artykuły), aspekty globalne i interdyscyplinarne studiów doktoranckich (42 artykuły) oraz polityka i zarządzanie wewnątrz uniwersytetu (15 artykułów; rysunek 3).

Rysunek 3. Chmura słów obrazująca zainteresowanie badaczy w dziedzinie edukacji doktorantów

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja: retencja przez troskę

Nasza analiza SLR pokazuje dynamiczny, lawinowy wzrost zainteresowania problematyką doktorantów w badaniach nad szkolnictwem wyższym, który można tłumaczyć przede wszystkim zwiększającą się liczbą doktorantów, a tym samym ich rosnącym znaczeniem dla ogólnego procesu tworzenia i przekazywania wiedzy w sektorze nauki i szkolnictwa wyższego. Tradycyjnie – jak zauważa Deem (2020, 2022), Whittington i Barnes (2021) czy Cardoso i in. (2020) – wkład oraz praca doktorantów nadal bywają niedostrzegane, a przez to środowiskowo niedoceniane ze względu na ich nieformalny lub nieodpłatny charakter. Środowiskowo wkład doktorantów być może nadal pozostaje słabo dostrzegalny, ale rosnące zainteresowanie badawcze sprawami doktorantów świadczy o zmianie naukowej optyki badaczy, a analiza szczegółowych problemów poruszanych w publikowanych pracach pokazuje, że zainteresowanie uczonych nie kieruje się wcale w stronę doktorantów jako elementów systemu, ale na doktorantów – upodmiotowionych aktorów. Uwidacznia to zmieniającą się perspektywę, która koncentruje się na ich złożonej psychice – na ludziach targanych różnymi emocjami, mierzących się z ogromnymi wyzwaniem, ale także mających swoje zawodowe ambicje i osobiste marzenia. Doktoranci to często ludzie stojący nie tylko przed zawodowymi, ale i przede wszystkim życiowymi wyborami, dlatego w badaniach są oni wyraźnie upodmiotowieni, widziani przez perspektywę mnogości odgrywanych ról społecznych, nieuchronnych napięć między tymi rolami, a także konfliktów w ich obrębie. Podmiotowość doktorantów pociąga za sobą ich określoną sprawczość, podejmowane przez nich wybory, związane z nimi dylematy, które czyni z nich bardziej aktorów niż bierne elementy systemu.

Dlatego ogólne zainteresowanie dobrostanem doktorantów nie jest naszym zdaniem przypadkowe, a zainteresowanie badawcze odwzorowuje rosnącą pokoleniową troskę o dobrostan psychiczny oraz środowiskowy niepokój o niską atrakcyjność ścieżki akademickiego rozwoju. Masowe kształcenie doktorantów przy ograniczonych stabilnych możliwościach zatrudnienia powoduje szaloną konkurencję, niepewność rozwoju naukowego i dużą zależność od czynników pozostających zasadniczo poza kontrolą doktorantów, to znaczy konkursach grantowych w których współczynnik sukcesu spada poniżej dziesięciu procent. Socjologiczne i psychologiczne studia nad dobrostanem doktorantów wydają się adresować główne strukturalne problemy doktorantów w krajach OECD, których liczba stopniowo się zwiększa, warunki pracy systematycznie pogarszają i zasadniczo (nawet dla najlepszych) niepewne są perspektywy zatrudnienia w akademii. Niepewność zatrudnienia utrudnia podejmowanie innych (ważnych) ról życiowych, takich jak bycie partnerem czy rodzicem, utrudnia decyzje o zakładaniu rodziny oraz istotnie wpływa na dobrostan psychiczny. Jest

to ogromne wyzwanie systemowe, czego dowodem jest liczba realizowanych badań, których wyniki publikowane są w analizowanych przez nas pracach.

Jednocześnie depersonifikacja kształcenia powoduje emocjonalny brak zaangażowania, a będące konsekwencją umasowienia instytucjonalizacja oraz profesjonalizacja trzeciego poziomu kształcenia akademickiego powodują, że doktoranci nabywają zaawansowaną wiedzę oraz umiejętności łatwo transferowane do innych sektorów, poza szkolnictwem wyższe i naukę. Istnieje zatem rosnąca świadomość, że słabo wynagradzani finansowo i niepewni swojej przyszłości doktoranci porzucają ścieżkę pracy nad doktoratem (i często pracę badawczą w zespołach) albo po obronie doktoratu szybko opuszczają akademię. Diagnozowane zjawiska są nie tylko niepokojące, ale też wręcz niebezpieczne zagrażając ciągłości badań, trwałości projektów i funkcjonowaniu zespołów.

Dlatego w naszym przekonaniu wyniki SLR odzwierciedlają rosnącą świadomość dbałości o dobrostan doktorantów jako formę mechanizmu swoistej retencji przez troskę – samodzielnie wyłaniającego się, systemowo wymuszonego skupienia instytucji oraz środowiskowego zainteresowania dobrostanem doktorantów jako miękkiego narzędzia podtrzymywania zainteresowania oraz aspiracji młodych naukowców w warunkach niepewnych ścieżek i większych możliwościach pracy poza szkolnictwem wyższym. Pokazuje to usilne próby mitygowania deficytów politycznych oraz niedociągnięć systemowych przez troskę środowiska akademickiego, które dostrzega problemy doktorantów oraz wyzwania przed nimi stojące. Duże zainteresowanie badawcze świadczy, że dobrostan doktorantów jest postrzegany jako środowiskowo ważny oraz społecznie doniosły. Nie chodzi nam jednak o jakiekolwiek świadomie podejmowane działania w kierunku doktorantów, ale o samodzielnie wyłaniający się i wymuszony przez strukturalne zmiany wzrost zainteresowania instytucji i dyskursu troską o dobrostan, który może być ostatnim „argumentem” zatrzymującym doktorantów na uczelniach w sytuacji, gdy ścieżki akademickie są niepewne, a wyjście poza uczelnię stało się łatwiejsze i kariera akademicka nie jest już tą jedną jedyną (wymarzoną) ścieżką, a staje się tylko jedną z dostępnych opcji. Innymi słowy, troska o dobrostan nie jest tu wyłącznie działaniem altruistycznym, lecz również mechanizmem utrzymania (tanich) producentów wiedzy w coraz mniej przyjaznym im środowisku – i dlatego tak silnie wybrzmiewa w najnowszych badaniach.

W świetle rosnącej liczby globalnych badań ukierunkowanych na diagnozę sytuacji doktorantów rodzi się pytanie, w jaki sposób interpretować – wspomniany wcześniej – polski deficyt pogłębionych badań empirycznych, które podejmowałyby problem badań nad doktorantami w innym kontekście niż legislacyjno-evaluacyjny, zwłaszcza na gruncie polskiej socjologii szkolnictwa wyższego. Naszym zdaniem w polskim systemie liczba doktorantów jest cały czas relatywnie niewielka (na tle innych krajów OECD), a stabilność zatrudnienia w szkolnictwie

wyższym nadal wysoka. Dlatego mimo bardzo niskiego poziomu wynagrodzeń praca w akademii nadal zdaje się jawić jako relatywnie popularna i pożądana opcja rozwoju zawodowego i osobistego dla doktorantów. Wprawdzie zatrudnienie w akademii nie gwarantuje wysokiego wynagrodzenia, ale nadal wiąże się ze społecznym prestiżem i otwiera wiele dodatkowych możliwości finansowych. Dlatego też dobrostan doktorantów nie budzi (jeszcze) takiego zainteresowania, a uwagę naukowców przyciągają raczej aspekty funkcjonalno-strukturalne szkół doktorskich.

Bibliografia

- Antonowicz, D. (2015). *Między siłą globalnych procesów a lokalną tradycją. Polskie szkolnictwo wyższe w dobie przemian*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Antonowicz, D., Brdulak, J., Hulicka, M., Jędrzejewski, T., Kowalski, R., Kulczycki, E., Szadkowski, K., Szot, A., Wolszczak-Derlacz, J., Kwiek, M. (2016). Reformować? Nie reformować? Szerszy kontekst zmian w szkolnictwie wyższym. *Nauka*, 4, 7–33.
- Antonowicz, D., Lenart-Gansiniec, R., Sułkowski, Ł. (2024). Możliwości wykorzystania crowdsourcingu naukowego do operacjonalizacji problemu badawczego w badaniach nad szkolnictwem wyższym. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 20(3), 166–189.
- Antonowicz, D., Wasielewski, K., Domalewski, J. (2022). The Impact of System Contraction on the Rural Youth Access to Higher Education in Poland. *Tertiary Education and Management*, 28(3), 209–222.
- Arksey, H., O'Malley, L. (2005). Scoping Studies: Towards a Methodological Framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19–32. <https://doi.org/10.1080/1364557032000119616>
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. (1997). Writing Narrative Literature Reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311–320. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.3.311>
- Becher, T. (1989). *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*. Society for Research into Higher Education, Open University Press.
- Berg, C., Vlăsceanu, L. (1991). The Europeanization of Higher Education: Integration and Diversity as Viewed from Eastern Europe. *Higher Education in Europe*, 16(4), 4–17.
- Białecki, I. (1999). Nierówności edukacyjne i polityka wyrównywania szans. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 14, 5–18.
- Białecki, I., Wesołowski, W. (1979). Wykształcenie, struktura społeczno-zawodowa i ruchliwość społeczna. *Studia Socjologiczne*, 1.
- Bleiklie, I., Høstaker, R. (2004). Modernizing Research Training: Education and Science Policy between Profession, Discipline and Academic Institution. *Higher Education Policy*, 17(3), 221–236. <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300052>

- Boote, D. N., Beile, P. (2005). Scholars before Researchers: On the Centrality of the Dissertation Literature Review in Research Preparation. *Educational Researcher*, 34(6), 3–15. <https://doi.org/10.3102/0013189X034006003>
- Bourdieu, P. (1988). *Homo academicus*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society, and culture*. Sage Publications.
- Blomberg, A. (2024). Doctoral Studies as a Precarious Identity Process: Deviance and the Rational Ideal of the Doctoral Process. *Studies in Higher Education*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/03075079.2024.2420205>
- Bozzon, R., Murgia, A., Poggio, B., Rapetti, E. (2017). Work–life Interferences in the Early Stages of Academic Careers: The Case of Precarious Researchers in Italy. *European Educational Research Journal*, 16(2–3), 332–351. <https://doi.org/10.1177/1474904116669364>
- Burton, S., Bowman, B. (2022). The Academic Precariat: Understanding life and Labour in the Neoliberal Academy. *British Journal of Sociology of Education*, 43(4), 497–512. <https://doi.org/10.1080/01425692.2022.2047096>
- Cardoso, S., Tavares, O., Sin, C., Carvalho, T. (red.). (2020). *Structural and Institutional Transformations in Doctoral Education: Social, Political and Student Expectations*. Springer.
- Carvalho, T. (2023). From Key Professionals to Employees – Are Academics All Together Now? W: M. Tight, R. W. Scott, L. Huisman (red.), *Handbook on higher education management and governance* (s. 375–387). Edward Elgar Publishing
- Chałasiński, J. (1947). O społeczny sens reformy uniwersytetów. *Kuźnica*, 24, 3.
- Chałasiński, J. (1950). Od liberalnej do socjalistycznej idei Uniwersytetu. *Życie Nauki*, 7–8, 526–529.
- Clark, B. R. (1973). Development of the Sociology of Higher Education. *American Sociological Review*, 38(1), 2–14. <https://doi.org/10.2307/2112203>
- Clark, B. R. (1978). Academic Differentiation in National Systems of Higher Education. *Comparative Education Review*, 22(2), 242–258. <https://doi.org/10.1086/446686>
- Clark, B. R. (1983). *The Higher Education System: Academic Organization in Cross-national Perspective*. University of California Press.
- Clark, B. R. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. Emerald Publishing.
- Collins, R. (1979). *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. Academic Press.
- Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. (2003). *Realising the European Higher Education Area: Communiqué of the Conference of Ministers Responsible for Higher Education in Berlin*. <http://www.ehea.info/page-ministerial-conference-berlin-2003>
- Cook, D. A., West, C. P. (2012). Conducting Systematic Reviews in Medical Education: A Stepwise Approach. *Medical Education*, 46(10), 943–952. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.2012.04328.x>
- Crutchley, J., Nahaboo, Z., Rao, N. (2024). Precarious Academic Citizens: Early Career Teachers' Experiences and Implications for the Academy. *Teaching in Higher Education*, 29(3), 789–809. <https://doi.org/10.1080/13562517.2022.2137062>

- Crutchley, J., Nahaboo, Z., Rao, N. (2024). Precarious Academic Citizens: Early Career Teachers' Experiences and Implications for the Academy. *Teaching in Higher Education*, 29(3), 789–809. <https://doi.org/10.1080/13562517.2023.2298822>
- Czakon, W. (2011). Metodyka systematycznego przeglądu literatury. *Przegląd Organizacji*, 3(854), 57–61. <https://doi.org/10.33141/po.2011.03.13>
- Dacombe, R. (2018). Systematic Reviews in Political Science: What Can the Approach Contribute to Political Research? *Political Studies Review*, 16(2), 148–157. <https://doi.org/10.1177/1478929916680641>
- Dąbrowa-Szeffler, M. (2002). Studia doktoranckie. Kształcenie dla kariery naukowej czy kariery zawodowej? *Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój*, 11(36), 27–51.
- Dąbrowa-Szeffler, M., Sztabiński, P. B. (2008). *Model kształcenia doktorantów. Wnioski z badań*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- De Grande, H., De Boyser, K., Vandavelde, K. i in. (2014). From Academia to Industry: Are Doctorate Holders Ready? *Journal of the Knowledge Economy*, 5, 538–561. <https://doi.org/10.1007/s13132-014-0192-9>
- Deem, R. (2004). Sociology and the Sociology of Higher Education: A Missed Call or a Disconnection? *International Studies in Sociology of Education*, 14(1), 21–46. <https://doi.org/10.1080/09620210400200117>
- Deem, R. (2020). Rethinking Doctoral Education: University Purposes, Academic Cultures, Mental Health and the Public Good. W: S. Cardoso, O. Tavares, C. Sin, T. Carvalho (red.), *Structural and institutional transformations in doctoral education* (s. 15–33). Palgrave Macmillan.
- Deem, R. (2022). On Doctoral (In)visibility and Reframing the Doctorate for the Twenty-first Century. *European Journal of Higher Education*, 12(4), 373–392. <https://doi.org/10.1080/21568235.2022.2105370>
- Dobbins, M., Kwiek, M. (2017). Europeanisation and Globalisation in Higher Education in Central and Eastern Europe: 25 Years of Changes Revisited (1990–2015). *European Educational Research Journal*, 16(5), 519–528. <https://doi.org/10.1177/1474904116688027>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285–296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Enders, J., de Weert, E. (2004). Science, Training And Career: Changing Modes of Knowledge Production and Labour Markets. *Higher Education Policy*, 17(2), 135–152. <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300045>
- Enders, J., Musselin, C. (2008). Back to the Future? The Academic Professions in the 21st Century. W: OECD (red.), *Higher Education to 2030*, t. 1: *Demography* (s. 125–150). OECD Publishing.
- Enders, J., Naidoo, R. (2022). The Rise and Work of New Professionals in Higher Education. W: S. Veles, G. Stehlik, R. K. Smith (red.), *Research Handbook on Academic Careers and Managing Academics*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781800372558.00011>
- European University Association (EUA). (2005). *Doctoral Programmes in Europe's Knowledge Society: Report on the EUA Doctoral Programmes Project 2004–2005*. EUA.

- Felt, U. (2017). Under the Shadow of Time: Where Indicators and Academic Values Meet. *Engaging Science, Technology, and Society*, 3, 53–63. <https://doi.org/10.17351/ests2017.109>
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P., Trow, M. (1994). *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. SAGE Publications.
- Górnjak, J. (red.). (2013). *Kapitał ludzki w Polsce. Raport z badań 2013*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Górnjak, J. (red.). (2014). *Bilans kapitału ludzkiego 2010–2014*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. <https://www.parp.gov.pl/component/publications/publication/bilans-kapitalu-ludzkiego-2010-2014>
- Gumport, P. J. (2007). Sociology of Higher Education: An Evolving Field. W: P. J. Gumport (red.), *Sociology of higher education* (s. 17–53). Johns Hopkins University Press.
- Höhle, E. A., Teichler, U. (2013a). The Academic Profession in the Light of Comparative Surveys. W: B. M. Kehm & U. Teichler (red.), *The Academic Profession in Europe: New Tasks and New Challenges* (t. 5). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-5977-0_2
- Höhle, E. A., Teichler, U. (2013b). The European Academic Profession or Academic Professions in Europe? W: U. Teichler, E. A. Höhle (red.), *The Work Situation of the Academic Profession: Findings of a Survey in Twelve European Countries* (t. 6). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-5977-0_1
- Kehm, B. M. (2007). Quo Vadis Doctoral Education? New European Approaches in the Context of Global Changes. *European Journal of Education*, 42(3), 307–319. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2007.00308.x>
- Kehm, B. M. (2020). Reforms of Doctoral Education in Europe and Diversification of Types. W: S. Cardoso, O. Tavares, C. Sin, T. Carvalho (red.), *Structural and Institutional Transformations in Doctoral Education*. Palgrave Macmillan.
- Kola, A. M. (2016). Doktoranci – grupa wybrana czy przegrana? Prezentacja wniosków studium teoretyczno-empirycznego na temat studiów doktoranckich w Polsce. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 2(48), 175–192.
- Kola, A. M. (2020). Doktoranci w procesie zmian – prawnych, wstępna analiza form i celów kształcenia doktorantów w Polsce w latach 2005–2020. *Przegląd Socjologiczny*, 69(4), 91–114.
- Kopycka, K. (2021). Higher Education Expansion, System Transformation, and Social Inequality: Social Origin Effects on Tertiary Education Attainment in Poland for Birth Cohorts 1960 to 1988. *Higher Education*, 81(3), 643–664. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00607-w>
- Kottmann, A. (2011). Reform of Doctoral Training in Europe: A Silent Revolution? W: J. Enders, H. de Boer, D. F. Westerheijden (red.), *Reform of Higher Education in Europe* (s. 29–43). SensePublishers. https://doi.org/10.1007/978-94-6091-555-0_3
- Krasniewski, A. (2008). Transformation of Doctoral Training in Poland. *Higher Education in Europe*, 33(1), 125–138. <https://doi.org/10.1080/03797720802066011>
- Krawczyk, S., Szadkowski, K., Kulczycki, E. (2023). Identifying Top Researchers

- in Highly Metricized Academia: Two Discursive Strategies of Senior Officials in Poland. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 44(2), 269–280. <https://doi.org/10.1080/01596306.2021.1959321>
- Kuraszko, K. (Ed.). (2011). *Nauczyciele akademicki w Polsce. Raport z badań*. Instytut Spraw Publicznych.
- Kwiek, M. (2011). *Zarządzanie karierą naukową w Polsce*. Ernst & Young, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Kwiek, M. (2015). Academic Generations and Academic Work: Patterns of Attitudes, Behaviors and Research Productivity of Polish Academics after 1989. *Studies in Higher Education*, 40(8), 1354–1376. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1060706>
- Kwiek, M., Antonowicz, D. (2013). Academic Work, Working Conditions and Job Satisfaction. W: U. Teichler, E. Höhle (red.), *The Work Situation of the Academic Profession in Europe: Findings of a Survey in Twelve Countries* (t. 8, s. 37–54). Springer.
- Kwiek, M., Roszka, W. (2024). Are Scientists Changing Their Research Productivity Classes When They Move up the Academic Ladder? *Innovative Higher Education*. <https://doi.org/10.1007/s10755-024-09735-3>
- Lewicki, J., Kierznowski, Ł. (2025). *New Policy in Doctoral Education in Poland. First Conclusions of Implementing Doctoral Schools*. Higher Education Quarterly, 80(1), e70074. <https://doi.org/10.1111/hequ.70074>
- Levac, D., Colquhoun, H., O'Brien, K. K. (2010). Scoping Studies: Advancing the Methodology. *Implementation Science*, 5(69). <https://doi.org/10.1186/1748-5908-5-69>
- Łuczaj, K. (2022) Foreign-Born Scholars and Academic Entrepreneurship in Eastern Europe. *Journal of Knowledge Economy*, 13, 1–23 (2022).
- Łuczaj, K. (2023). Social Class as a Blessing in Disguise? Beyond the Deficit Model in Working-class and Higher Education Studies. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 42(5), 462–478. <https://doi.org/10.1108/EDI-12-2022-0255>
- Mangematin, V. (2000). PhD Job Market: Professional Trajectories and Incentives during the PhD. *Research Policy*, 29(6), 741–756.
- Marginson, S., Rhoades, G. (2002). Beyond National States, Markets, and Systems of Higher Education: A Glonacal Agency Heuristic. *Higher Education*, 43(3), 281–309. <https://doi.org/10.1023/A:1014699605875>
- Martin-Martín, A., Orduna-Malea, E., Thelwall, M., Delgado López-Cózar, E. (2018). Google Scholar, Web of Science, and Scopus: A Systematic Comparison of Citations in 252 Subject Categories. *Journal of Informetrics*, 12(4), 1160–1177. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.09.002>
- Mertkan, S., & Gümüş, S. (2024). Review of Systematic Reviews in Educational Leadership and Management: Methods Used, Topics Explored and Geographies Covered. *Educational Management Administration & Leadership*. <https://doi.org/10.1177/17411432241291197>
- Nagel, A.-K., Martens, K., Windzio, M. (2010). Introduction: Education Policy in Transformation. W: K. Martens, A.-K. Nagel, M. Windzio, A. Weymann (red.), *Transformation of education policy* (s. 3–27). Palgrave Macmillan UK.

- Najwyższa Izba Kontroli (NIK). (2015). *Kształcenie doktorantów*. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10321,vp,12659.pdf>
- OECD. (2007). *Reviews of National Policies for Education: Poland – Tertiary Education Review*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264038471-en>
- OECD. (2021). *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>
- OECD. (2021). *Reducing the Precarity of Academic Research Careers*. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, 113. <https://doi.org/10.1787/0f8bd468-en>
- OECD. (2023). *Promoting Diverse Career Pathways for Doctoral and Postdoctoral Researchers*. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, 158. <https://doi.org/10.1787/dc21227a-en>
- OECD. (2024). *Adult Education Level* (indicator). <https://doi.org/10.1787/36bce3fe-en>
- OECD. (2024). *The State of Academic Careers in OECD Countries: An Evidence Review*. OECD Education Policy Perspectives, No. 91. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ea9d3108-en>
- Okoli, C. (2015). A Guide to Conducting a Standalone Systematic Literature Review. *Communications of the Association for Information Systems*, 37, Article 43, 879–910. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.03743>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D. i in. (2021). The PRISMA 2020 Statement: An Updated Guideline for Reporting Systematic Reviews. *BMJ*, 372, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Parada, F., Almeida, I., Malaguenera, G., Palma Medina, L. M., Medineckiené, M., Oliver, E., O'Rourke, J., Rutkowska, J., Saugmann, P.-M., Storti, E., Tata, M. (2025). *Report Eurodoc Postdoc Survey*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15756208>
- Paré, G., Trudel, M. C., Jaana, M., Kitsiou, S. (2015). Synthesizing Information Systems Knowledge: A Typology of Literature Reviews. *Information & Management*, 52(2), 183–199. <https://doi.org/10.1016/j.im.2014.08.008>
- Pastwa, M. (1988). Uniwersytet polski 2000 – uczelnie o swojej przyszłości. *Życie Szkół Wyższej*, 6, 3–15.
- Pati, D., Lorusso, L. N. (2018). How to Write a Systematic Review of the Literature. *Health Environments Research & Design Journal*, 11(1), 15–30. <https://doi.org/10.1177/1937586717747384>
- Pham, M. T., Rajić, A., Greig, J. D., Sargeant, J. M., Papadopoulos, A., McEwen, S. A. (2014). A Scoping Review of Scoping Reviews: Advancing the Approach and Enhancing the Consistency. *Research Synthesis Methods*, 5(4), 371–385. <https://doi.org/10.1002/jrsm.1123>
- Ruano-Borbalan, J.-C. (2022). Doctoral Education from Its Medieval Foundations to Today's Globalisation and Standardisation. *European Journal of Education*, 57(3), 367–380. <https://doi.org/10.1111/ejed.12520>
- Sarrico, C. S. (2022). The Expansion of Doctoral Education and the Changing Nature and Purpose of the Doctorate. *Higher Education*, 84, 1299–1315. <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00946-1>
- Shin, J. C., Kehm, B. M., Teichler, U. (red.). (2014). *The Future of the Post-massified University at the Crossroads: Restructuring Systems and Functions*. Springer.

- Siddaway, A. P., Wood, A. M., Hedges, L. V. (2019). How To Do a Systematic Review: A Best Practice Guide for Conducting and Reporting Narrative Reviews, Meta-Analyses, and Meta-syntheses. *Annual Review of Psychology*, 70, 747–770. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-102803>
- Slaughter, S., Leslie, L. (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Johns Hopkins University Press.
- Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Spina, N., Harris, J., Bailey, S., Goff, M. (2020). *Making It as a Contract Researcher: A Pragmatic Look at Precarious Work*. Routledge.
- Stehr, N. 1994. *Knowledge Societies*. Sage Publications.
- Szadkowski, K. (2014). The Long Shadow of Doctoral Candidate Status: Case Study – Poland. *Social Work and Society*, 12(2), 1–17.
- Szczepański, J. (1963). *Socjologiczne zagadnienia wyższego wykształcenia*. PWN.
- Szczepański, J. (1969). *Problemy i perspektywy szkolnictwa wyższego w Polsce*. Wiedza Powszechna.
- Szczepański, J. (1976). *Szkice o szkolnictwie wyższym*. PWN.
- Sztompka, P., Matuszek, K. (Red.). (2015). *Idea uniwersytetu: Reaktywacja*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Szulc, A. (2015). Niepewność, lęk i napięcia – doświadczenia doktorantów na rynku akademickim w Polsce. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 11(3), 68–91.
- Teichler, U. (1996). Comparative Higher Education: Potentials and Limits. *Higher Education*, 32(4), 431–465.
- Teichler, U. (2004). The Changing Debate on Internationalisation of Higher Education. *Higher Education*, 48(1), 5–26. <https://doi.org/10.1023/B:HIGH.0000033771.69078.41>
- Trow, M. (1973). Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education. W: *Policies for Higher Education* (s. 51–101). OECD.
- Trow, M. (2007). Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access: Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since WWII. W: J. J. F., Forest, P. G. Altbach (red.), *International Handbook of Higher Education*. Springer International Handbooks of Education, t. 18. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4012-2_13
- Waltoś, S., Rozmus, A. (red.). (2012). *Szkolnictwo wyższe w Polsce: ustrój, prawo, organizacja* (wyd. 3, stan prawny na 15 listopada 2012). Konsorcjum Akademickie – Wydawnictwo WSE w Krakowie, WSiIZ w Rzeszowie i WSZiA w Zamościu.
- Wasielewski, K. (2013). *Młodzież wiejska na uniwersytecie — droga na studia, mechanizmy alokacji, postawy wobec kształcenia*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Wilson, R. M. (1942). *The Academic Man: A Study in the Sociology of a Profession*. Oxford University Press.
- Whittington, K., and S. Barnes. 2021. “The Changing Face of Doctoral Education.” W: R. Bongaart, A. Lee (red.), *The Future of Doctoral Education* (s. 5–17). Routledge

- Wnuk-Lipińska, E. (1996). Uniwersytet dzisiaj – idea, cele i zadania. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 2(8), 5–28. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/nsw/article/view/4492>
- Xiao, Y., Watson, M. (2019). Guidance on Conducting a Systematic Literature Review. *Journal of Planning Education and Research*, 39(1), 93–112. <https://doi.org/10.1177/0739456X17723971>
- Ylijoki, O.-H. (2016). *Projectification and Conflicting Temporalities in Academic Knowledge Production*. *Teorie vědy / Theory of Science*, 38(1), 7–26. <https://doi.org/10.46938/tv.2016.331>
- Zumeta, W. (1982). Doctoral Programs and the Labor Market, or How Should We Respond to the “PhD glut”? *Higher Education*, 11, 321–343. <https://doi.org/10.1007/BF00155622>